

SZINTÉN VALAMI AZ *A KI*, *A MI*-RŐL.

OLVASTATOTT AZ 1865. FEBR. 19-KÉN TARTOTT AKAD. ÜLÉSEN.

Még nem régen ugyane tárgyról Joannovics Gy. úr értekezett a t. osztály előtt, a mely értekezése most a NyK. IV, 3. füzetében meg is jelent. Olvasása közben némely olyan pontra lettem figyelmesse, melyek a kérdés („vajjon micsoda az *a-ki*, *a-mi*-beli *a*, névelő-e vagy nem?“) érdemleges eldöntésére nézetem szerint a legnagyobb súlylyal bírnak. Ezeket lesz szerencsém a mai értekezésemben röviden eléterjeszteni.

Tudva van, hogy mindaddig, a míg az *a ki*, *a mi* egybeírása nem hozott gyakorlatba, az ezekbeli *a-t* úgyszólván tacito consensu névelőnek tekintették; különösen azért is, mert a régibb nyelv, valamint a névelőnek mássalhangzón kezdődő nevek előtt, úgy ennek a relativum előtti *a*-nak is a teljes az alakját használta (*az ki*, *az mi*). Az egybeírás pártolói kezdtek legelőször az *a ki*-beli *a*-nak nem névelői értéket tulajdonítani, s erre nézve egy hatalmas okkal állottak elé, a melylyel annak az *a*-nak a névelőtől különböző voltát bizonyították, hogy t. i. a névelő soha sem hangsúlyos, a kérdéses, relativ névmások előtti *a* pedig mindig hangsúlyos, s ennél fogva a relativummal együtt egy szót képez. Legujabban meg Joannovics úr a kérdéses *a*-nak névelő-volta ellen még azt az argumentumot fejtegeti, hogy hiszen a relativ névmás nem olyasmi, a mit névelővel lehetne meghatározni, úgy mint a tartalmas fogalmú főnevet. Az elválasztva-írás (*a ki*, *a mi* stb.) védői, kik egyszersmind az *a* névelő-voltát vitatták, ez utóbbira nézve csakis a kérdéses *a*-nak a névelővel való mostani és hajdani alaki azonosságára hivatkozhattak; mert el kellett ismerniök, hogy az *a ki*-beli *a*

hangsúlyos, s az ellen sem lehet a legkevesebbet is mondani, hogy a relativ névmás nem kívánja, sőt mint képtelenséget magától elutasítja a névelői meghatározást.

Így áll most a kérdés; a mint látszik, már alig is fér rá még hozzászólás. Mégis akarván tehát a t. osztály figyelmét némely fontos új pontra irányozni, előre kell bocsátnom, hogy nem az *a ki* egybeírásáról, vagy elválasztva-írásáról akarok szólni, — mert ez mellékes kérdés, a melynek elintézése csak a czélszerűségtől, vagy épen csak a conventionalis usutól függ, — hanem csak az illető *a*-nak grammatikai mivoltáról, belső értékéről; ahhoz akarok t. i. hozzászólni, hogy vajjon névelő-e (olyan a milyen főnevek előtt az *az* v. *a*), vagy nyomosító vagy mutató szócska (olyan a milyen az *am* az *amaz*, *amúgy* stbiben)?

Az *a ki*-beli *a* mivoltát illető kérdésre nézve pedig lehet még

1) arról is elmélkedni, vajjon az *a* értelmileg csakugyan a relativ névmáshoz tartozik-e, úgy hogy avval grammatikai fogalmi egységet képez?

2) azt is szemügyre venni, hogy mi tulajdonképen a relativ névmás természete és rendeltetése?

3) mi a relativ névmás eredete és mi által lesz azzá a mi?

Az elősorolt pontokat legezészerűbb megfordított rendben tárgyalnom.

A relativ névmás általában nem eredeti névmásfaj. Ezt már eleve abból lehet következtetni, hogy csak mellékmondatokban van helye, nem pedig az egyszerű önálló mondatban, mely természetesen a mellékmondattal összekötött önálló mondatot megelőzte. Látni lehet azt abból is, hogy némely nyelv el is van relativum nélkül; látni végre azt abból, hogy egy nyelvben sem bír önálló alakkal, hanem vagy a kérdő vagy a mutató névmás alakjaiban lép föl (a melyek legfelebb néha későbbben, a már kategoriává vált relativum megkülönböztetése végett, valami keveset módosultak). — A magyar relativum is csak az eredeti kérdő névmás alakjával bír (a német mind mutató mind kérdő eredetű relativumot használ: *wer*, *welcher* és *der*), s így, czélunkat tekintve, már azon kérdéshez fordulhatunk, hogy mi által lesz a kérdő névmás relativ névmássá?

Erre egyszeriben adja a feleletet azon egyszerű próba, hogy egy kérdő mondatot, minden szavának megtartása mellett, relativ

mondatnak ejtsünk; p.o. ezt a kérdést: „*ki* csinálta?” így: „*ki* csinálta” [— p.o. az meg is tudja igazítani]. Ebből a próbából azt vesszük észre, hogy a kérdő névmás, mihelyt relativumúl kell szolgálnia, elveszti mondatbeli sajátos hangsúlyát, s lehetőleg súlytalan ejtéssel ejtetik. Evvel kapcsolatban áll, hogy a relativ mondatban a bevezető névmás után a többi mondattagok oly rendben sorakoznak, mely által a mondatsúly más mondattagra (s nem a relativ névmásra) esőnek jelöltetik, úgy hogy már a szórend is érezteti a relativum súlytalanságát, míg ellenkezőleg a kérdő mondatban a szórend a kérdő névmás hangsúlyos voltát érezteti; p.o. „*ki* másnak vermet ás” (*ki* = relativum) és: „*ki* ás másnak vermet?” (*ki* = kérdő n.) E szerint a kérdő névmás az által lesz relativummá, hogy mondatbeli hangsúlyát elveszti s lehetőleg alásúlyedtt nyomatékkal ejtetik. S ennek van belső oka is, hogy miért kell történnie, a mely egyrészt a kérdő névmás természetéből, másrészt a relativum rendeltetéséből foly.

A kérdő névmás valamely ismeretlen vagy nem-tudott névszói fogalomnak helyettesítője, s így a mutató névmástól különbözik, mely valamely tudott, de meg nem mondott névszói fogalmat helyettesít; a kérdő névmás ennél fogva még tartalmatlanabb, mint a mutató névmás, mely legalább tudvavőre (mert szemünk előtt levőre) emlékeztet. A nem-tudott fogalmat csak formája szerint ismerheti meg, jelentvén, hogy az névszói fogalom, vagy még azt is, hogy személyi vagy dologi fogalom (*ki* vagy *mi*), vagy, ha a főnév és melléknév kifejlett kategoriáit is tekintetbe akarjuk venni, végre azt is, hogy a nem-tudott névfogalom főnévi-e vagy melléknévi (*ki*, *mi* vagy *mely*). E mellett azonban lényeges sajátossága a kérdő névmásnak bizonyos emelt hangnyomaték (az úgynevezett kérdő hang), melynek célja nem lehet más, mint azon óhajlás kifejezése, hogy a nem-tudott tartalom tudtunkra essék; tehát van benne a kérdő névmásban, mintegy interjectionalis elem, a megtudni-akarás kifejezése, mely épen a kérdő hangemelés által eszközöltetik. A kérdő névmás azt jelenti, hogy a beszéllő valamely névszói fogalmat nem tud, de egyszersmind azt is, hogy azt óhajlja megtudni. Mihelyt a beszéllő azt akarja értetni, hogy valamely névfogalmat nem tud ugyan, de nem törődik vele, hogy azt megtudja: egyszeriben elmarad a kérdőhang, s a kérdő névmás csak indefinitum jelentésével bír: „*ki* jobbra, *ki* balra dől”; „*ki-ki* a maga helyén”; „*ki*nek a lába,

kinek a keze tört el“; továbbá bizonyos cleibetett szócskával: *vala-ki*, *vala-mi*, *né-ki* (régies), *né-mi*; v.ö. a görög hangsúlytalan (encliticus) *τις, τι* = *vala-ki*, *vala-mi* a hangsúlyos kérdő *τις, τι* ellenében. — A kérdő névmásnak a mondatban való használatára nézve csak azt jegyezzük meg, hogy névszónak formalis, de tartalom-nélküli helyettese levén, épen úgy használható, mint más névszó: lehet magára mondattag, vagy mondattagnak része, s elfogad minden névszói viszonyítást („*ki* van itt? *kinek* adtad a könyvet? *mit* akarsz? *hol* [= *mely* helyen] van ő? *mely* órában indulsz el? *hogy* [= *mely* módon] szerezted meg?“ stb.).

Most vizsgáljuk meg a relativ névmás rendeltetését, példáulúlvén ezt az egyszerű relativ mondatot: „*ki* el akar menni, [— elmehet].“ A nyelvtan azt tanítja, hogy relativ mondat csak egy főmondat része, azaz a főmondatnak egyik mondattagja, vagy mondattagjának része. Az adott példában jelesen a relativ mondat egész mondattag, t. i. az alanynak viseli képét. Mit eszközölt tehát a relativ névmás? Azt eszközölte, hogy ez a mondat „*el akar menni*“ mint valamely névszó az „*elmehet*“ praedicatumnak alanya lehessen; más szóval, hogy az „*el akar menni*“ mint syntaktikai szövegység, még pedig mint névszó szerepelhessen. S miképen eszközölheti ezt a *ki* névmás? Ha magában ezt tekintjük „*el akar menni*“, ez valamely mondat-praedicatum; megvan benne a fogalmi tartalom, de hiányzik a névszói alak. Ha ezt meg akarjuk neki adni, azt csak oly névszó által tehetjük, melynek névszói alakja van ugyan, de fogalmi tartalma nincsen (mert különben az adott praedicatum „*el akar menni*“ tartalma változnék meg). Ilyen szó pedig a kérdőhangjától megfosztott kérdő névmás, vagyis a hangsúlytalan kérdő névmásalak. Az „*el akar menni*“ praedicatum elébe tévén a hangsúlytalan *ki*-t, szerkezetileg egy teljes mondat keletkezik, melynek *ki* az alanya: „*ki* el akar menni“; e mondatnak értelme így körülírható: „*nem-tudott egyén* el akar menni“, s ez magában önálló mondat. Hozzátevé a fent használt főmondatot: „*nem-tudott egyén* el akar menni, elmehet“ — tulajdonképen két egymás mellé rendelt mondat áll előttünk. S kétségtelenül a nyelv eleinte csak is önálló mondatnak vette az ilyen relativ mondatot, a milyen a „*ki* el akar menni, [elmehet]“, melyben a hangsúlytalan *ki*, mint pronomen indefinitum értetik vala, a mint fentebb láttuk, hogy az neki a természetes névmási értéke. Erre nézve összevethető a magyar *valaki*, mely

kivált a régibb nyelvben relativum gyanánt is szolgál: „*valaki* el akar menni, elmehet.“ Azonban hangsúlyra nézve egybevetvén az indefinite használt *ki*-t a relativ *ki*-vel (p.o. ebben: „*ki* jobbra, *ki* balra“ és ebben: „*ki* jobbra dőlt, egy árokba esett“), azt a különbséget vesszük észre, hogy amaz, annyi levén, mint *egyik* vagy *némelyik*, még némi nyugodt hangsúlylyal bír, főleg emehhez (a relativ *ki*-hez) képest, a mely egészen hangsúlytalan.

Ez a körülmény meg is mutathatja az utat, melyen az indefinitum relativummá lett. Még mind csak a fentebbi példánkkal foglalkozunk: „*ki* el akar menni, elmehet.“ Két coordinált mondat ez; de értelmileg egybeszerkesztve, a főszó az „*elmehet*“ mondatra esik, a melyben az egész, két mondatból álló beszédnek célja foglaltatik; egyszersmind az első mondat „[*vala*]ki el akar menni“ csak élékészítő, alárendelt jellemet ölt magára, s a beszélő azt bizonyos alányomott hanggal ejti. A beszélőnek, kinek az elméjében már az „*elmehet*“ mondat nyilatkoztatásra vár, most a „*ki* el akar menni“ mondattal már nem azt akarja kijelenteni, mint új tudnivalót, hogy „*valaki*, azaz *egyvalaki* el akar menni“, hanem hogy ez a „*valaki* elmehet.“ A *ki*-nek háttérbe szorul az indefinite-egyénítő értéke is, s pusztá formaszóvá süllyed alá, mely, az „el akar menni“ mondat által, azaz a maga praedicatuma által tartalmasítva, az „*elmehet*“ mondatnak alanyává válik. Egyszóval, a *ki* most már csak az „*el akar menni*“ praedicatumnak névszói formalis exponense, azaz relativum, az egész relativ mondat „*ki* el akar menni“ pedig névszói egység = „*elmenni akaró egyén*.“ — Vegyünk most próbául viszonyított relativ névmással való mondatot: „*mit* az isten ad, hasznunkra van.“ A relativ szerkezetet megelőző két coordinált mondat stadiumába vezetve vissza e mellék- és főmondatot, ez áll előttünk: „*valamit* az isten ad, hasznunkra van“ — a *valami*-t indefinite értve. De nem azt akarom ám jelteni, hogy az isten ad valamit, hanem hogy az a „*valami* hasznunkra van“; — a „*mit* az isten ad“ mint relativ mondat alárendeli magát a „*hasznunkra van*“ mondatnak, annak tagjává (a jelen esetben alanyává) válik, s mint névszói egység = „*az isten-adó dolog*“ (hogy törökösen mondjam, magyar szóval). A jelen esetben a relativum tárgyesete fordul elé, s a relativ mondatbeli ige a nem-tárgyi alakban van. Ez onnan van, hogy a relativ mondatban, mint eredetileg önálló mondatban, a relativ tárgyszó határozatlan névmás értékével volt; tehát az, hogy a

megyarban nem lehet mondani „*kit* ott látom,“ egy és ugyanaz avval, hogy nem lehet mondani ezt: „*valakit* (egyvalakit) látom.“ — Ebből egyszersmind következik, hogy, valamint a határozatlan névmás akárhogy viszonyítva állhat önálló mondatban, úgy a belőle fejlődő relativum is; minden esetben pedig válhatik a relativ mondat értelem szerint névszói egységgé a főmondat súlya alatt, a melyben a beszéllő a tulajdonképen jelenteni valóját közli. A relativmondat névszói egységének érzetét azonban a nyelv még elésegíti az által, hogy a főmondatban azt mutató névmás (determinativum) képében még egyszer ismételve kiteszi: „ki el akar menni, az elmehet“; „mit az isten ad, az hasznunkra van.“

Eddigelé csak oly relativ mondatot néztünk, mely a főmondat alanyát teszi; mely tehát mint névszói egység szintén alanyesetben lép föl („ki el akar menni, elmehet = *elmenni akaró* elmehet“; „mit az isten ad, hasznunkra van = *az isten adó dolog* h. v.“). De tudjuk, hogy a relativ mondat lehet a főmondatbeli igének közelebbi vagy távolabbi tárgya is, s ekkor mint névszói egységnek a tárgyi viszonyítást kellene fölvennie. Ámde az egész relativ mondat nem vehet föl viszonyragot, p.o. a tárgyeseti ragot, vagy dativusi ragot stb.; maga a relativ névmás sem vállalhatja azt el, mert annak a viszonyítása a relativ mondat igéjétől függ. Hogy segít ezen a nyelv? Úgy segít, hogy a relativmondat névszói egységének képviselőjét, a főmondatban álló mutató névmást, mely a relativmondat tartalmára rámutat, ragozza a megkívántató viszonyraggal; p.o. „ki el akar menni, *az-t* elkísérem; vagy: *an-nak* útravalót adok; vagy: *at-tól* elbúcsuzom; vagy: *ar-ra* nem haragszom stb.“; „mit az isten ad, *az-t* meg kell köszönnünk, vagy: *az-ért* hálát adunk, vagy: *az által* boldogok leszünk stb.“ Néha nem teszszük ugyan ki a ragozott determinativumot, de oda értjük, p.o. ki el akar menni, [*azt*] nem tartóztatom; mit az isten ad, [*azt*] köszönettel fogadjuk stb.

Azonban a relativ mondat névszói egysége is befogadja a viszonyítást, mikor a relativ mondat a főmondatbeli igének nem szükséges, hanem mellékes igehatározóját képzi, mikor p.o. a hely, idő, ok kifejezését tartalmazza, melyek a főmondatbeli igét mellékesen határozzák; p.o. „*mert* (= *miért*) beteg volt, nem jöhetett“ — azt akarom t. i. mondani, hogy *valamiért* nem jöhetett, még pedig a „beteg voltá-ért.“ Látjuk, hogy a viszonyítás a relativ névmáson fejeztetik ki, noha az egész relativ mondatot illeti; ismételtető is

még a főmondatbeli determinativumon: „mert beteg volt, azért nem jöhetett.“ „Mikor én még legény voltam, a kapuba kiállottam“ = *valamikor* a kapuba kiállottam, még pedig: még legény voltom-*kor*; correlativummal: „— *akkor* . . . kiállottam.“ „Még én vagyok veled, [addig] ne félj“ = én veled voltom-*ig* ne félj. „Mióta barátom meghalt, [azóta] nem jártam azon a tájon“ = barátom megholta óta nem jártam stb. „Hol füst látszik, [ott] tűz is van“ = füst látszó helyen tűz is van. Az átírásokkal láthatóvá akartam tenni, hogy ilyen relativ mondatokban is, a melyeknek bevezető névmása önálló, nem az igétől függő viszonyítással van, csakugyan az egész relativ mondat, mint névszói egység az, mely értelem szerint a viszonyítást elfogadja. Alább majd alkalmunk lesz, erre visszaemlékezni.

Még az oly relativ mondatokról kell szólnom, a melyekben a relativ névmás, mint melléknév, nem magában képez mondattagot, hanem csak más főnévvel együtt. P.o.: „*mely ember**) hízeleg, [az] csalni akar.“ A főnév, mely a relativummal együtt teszi a mondattagot, úgymint itt az alanyt, megszorítja a relativumnak, mint eredetibb indefinitumnak határozatlanságát. Valamint a *mi*-ben már az is van kifejezve, hogy a nem-tudottság d o l g o t illet, s nem személyt, úgy az egybekapcsolt *mely ember*-ben az a megszorítás rejlik, hogy a nem-tudottság embert illet. Ennélfogva a relativ mondat mint névszói egység nem csak általában = „*hízelgő*“, hanem = „*hízelgő ember*.“ A főmondatban is lehet e megszorítást ismételni: „*az* csalni akar“, vagy „*az az ember* csalni akar.“ Csak azt kell megjegyezni, hogy a melléknévi relativummal való mellékmondat után szükséges a determinativum kitétele vagy odaértése, még pedig olyan melléknévi mutatónévmás-alakban, a milyen a relativumé, p.o. „[a] *mi-lyent* akarsz, *olyant* adok“; [a] *mennyi* pénz szükséges, *annyit* (= annyi pénzt) kérj“; „*mekkorát* fölszáll, *akkorát* le is csik.“ Ide tartoznak szorosán véve, a relativ adverbiumok is: *hol*, *hova*, *honnan*, *mikor*, *miképen*, *mint*, *merre*, *mimódon*, *mihelyt*, *mennyire*, *mily* (= *meny-nyire*), mert ezek az egyszerű, melléknévinek vett névmásból (*ho* és *mi*) és viszonyragos főnévből állanak, p.o. *hol* = *mi*-helyen, *mint* = *mi*-nemint, *mennyire* = *mi* quantum-ra stb. P.o. [a] *mint* vetsz, *úgy* aratsz; *mihelyt* megvirradt, [azonnal = azonhelyt] elment stb. Czé-

*) Mai nyelvszokás szerint jobb volna „a mely ember“ — de még szándékosan kerülöm az *a* lététével való relativumot.

Iunkra csak az szükséges, hogy ilyen relativ mondatoknak tartalmát is, mint névszói egységet tüntessem ki, viszonyraggal vagy a nélkül. Lássuk tehát néhány példáját: „[a] milyent akarsz, olyant adok“ = akartod szerint való [vala]milyent adok; „[a] mennyi pénz neked szükséges, annyit kérj“ = neked szükséges quantumú pénzt kérj (törökül: *sana gerek olan qadar para iste*); a *qadar* = -nyi, tehát törökösen így lehetne mondani magyarul: neked szükséges való-nyi pénzt kérj); „mekkorát fölszáll, annyit le is esik“ = fölszállásához képest való nagyot leesik (vagy: fölszállt-akorát le is esik); „[a] mint vetsz, úgy aratsz“ = vetésed szerint való módon aratsz (törökül: *ikdiğiñ gibi biçersin*); „mihelyt megvirradt, azonnal elment“ = megvirradt-helyt (= megvirradás időpontján) elment. Látjuk, hogy a relativ mondat megszüntével megszűnik a determinativum is, mert ez csak a relativ mondat tartalmát rámutatólag ismételte.

Immáran térjünk át a relativ mondatok másik osztályához, a melyekben a relativ névmás egyedül *v i s s z a m u t a t ó*-nak nevezhető (vagy ha tetszik *v i s s z a h o z ó* nak), a minek magyar nyelvtanaink általában nevezik. Semmi esetre nem jó műszó ez, mert az eddig szemléltük esetekben a relativum inkább *előremutató* volt, s a vele correlatióban álló determinativum volt igazán a *viszszamutató* (p.o. a ki hizeleg, az csalni akar). A relativum természetében nincs is semmi mutató, s akárhogy nevezzük is magyarul, azt nem szabad belekeverni a nevébe, a mi nincs meg a természetében. Ezért is itt mind csak a „*relativ*“ szóval élek.

Most először a főmondat után álló relativ mondattal van dolgunk. A fentebb például vett mondatot „*ki el akar menni, elmehet*“ — megfordított rendben is lehet eléadni: „*elmehet, ki el akar menni.*“ Ez épen az, a mi p.o. ennek a mondatnak: „*az inas elmehet*“ ilyenné való megfordítása: „*elmehet az inas.*“ Magának a relativ mondatnak természetén nem változtat ez semmit is; most is a „*ki el akar menni*“ névszói egység = *elmenni akaró egyén*. Csak-hogy ha azt a kérdést tesszük, hogy melyik rend természeti észjárás szerint az eredetibb, azt hiszem, a relativ mondat elülállásának kell tulajdonítunk a természetes elsőbbséget. Mert az adott példában az eszmék rendes menete ez: 1) „*valaki el akar menni*“, 2) „*az elmehet.*“ Így ezt is mondhatom: „*úgy aratsz, a mint vetsz*“; de a természetes rend ez: 1) „*valamiképen vetsz*“, 2) „*azonképen aratsz.*“

Hogy mi okból ered és mi célra szolgál a természetes szórend ilyen megfordítása, annak magyarázata nem ide tartozó. Itt csak azt jegyezzük meg, hogy a hátulálló relativ mondat mellett, a kitett determinatív névmás a relativ mondat tartalmára nem visszamutat, hanem azt, mint névszói egységet anticipálja, arra előre rámutat; p.o. „az hasznunkra van, mit az isten ad“; „annyit kérj, mennyi szükséges“, „olyat adok, [a] milyent akarsz“ stb.

Az utolálló relativ mondatnak leggyakoribb esete pedig az úgynevezett jelzői mondat. Ennek nevezik nyelvtanaink „az önálló mondattá bővülő jelzöt.“ „Miután pedig jelzők rendesen mellékevek és melléknévi részesülők szoktak lenni, azért ezen mondatok melléknévi mondatoknak neveztetnek“ (Riedl). A relativ mondatokról való eddigi fejtegetésemnek az a célja, hogy azok tartalmában a névszói egységet mutassam ki. Röviden abszolválhatnám most a jelzői mondatokat, ha nyelvtanainkra hivatkozva egyszerűen mellékevek bővítményeinek mondanám. De nem hihetem, hogy a mellékevek relativ névmások által való bővítése volt az az út, a melyen a nyelvben a jelzői mondatok keletkeztek. Ellenkezőleg, a jelzői mondat szerintem egy bővebb relativ mondatnak rövidítése. Lásunk példát. „*Oly állatot, mely repül, madárnak hívnak.*“ Azt mondhatjuk ugyan, hogy „*mely repül*“-nek tartalma = *repülő*; tehát az egész = „*repülő állatot madárnak hívnak.*“ Nézetem szerint itt eredetileg két koordinált mondat van, a melyek így következnek egymásután: 1) „[vala]*mely állat repül*“; 2) „*madárnak hívják.*“ Az első mondat, mert a másikon van a beszéd célja, elveszti önállóságát, relativ mondattá lesz: „*mely állat repül.*“ A másik mondattal összekapcsolva, miután itt főnévvel párosult relativum van, ki kell tenni a correlativumot, a mely nélkül különben a tárgyi viszonyítást sem lehetne kifejezni; így lesz: „*mely állat repül, oly állatot madárnak hívnak.*“ Ez volna a természetes szórend. Ezt megfordítva, lesz: „*oly állatot madárnak hívnak, mely állat repül.*“ Az *oly-állat* itt a *mely-állat*-nak correlativuma; de az utóbbit, minthogy a már eléfordult *állat*-ot tartalmazza, meg lehet rövidíteni: „*mely repül.*“ Ezen fölfogás szerint az a főnév, melynek a jelzői relativ mondat teszi a jelzőjét, tulajdonképen nem más, mint a relativ mondat tartalmára előre rámutató determinatívum, s maga a relativum mellől ugyanaz a főnév rövidítés végett el van hagyva. — Az előbbieken csak arról való nézetemet akartam kifejteni, hogy miképen jutott a

nyelv a jelzői mondathoz ; azóta természetesen megszokott szerkezet ez neki, melynek alkalmazásánál nem kell, hogy tudjon még eredetéről. Fontos azonban e vizsgálat, a jelzői relativ mondat valódi tartalmának, mint névszói egységnek, meghatározására nézve. Kifejtett nézetem szerint tehát p.o. ilyen jelző mondatban : „... [a könyv], melyet tőled kaptam“ az eredeti tartalom, mint névszói egység, nem csak ez : [a könyv] „tőled általam kapott“, hanem ez : [a könyv] „tőled általam kapott könyv“ (törökül : *senden aldiyim kitab*, vagy tatárul : *sendin alyanım kitab*).

„A jelzői mondatok egy különös nemét képezik azok, a melyek tulajdonképen főmondatok, de mellékmondatok alakjában lépnek föl, s nem valódi jelzői mondatoknak neveztetnek.“ (Riedl, 279. l.). Lássuk ezeknek keletkezhetését egy példán. A Kríza kiadta Vadrózsákban (395. l.) az 1-ső háromszéki mese így kezdődik : „Vót... egy szegény asszonynak *egy fia*, a ki rászánta magát, hogy szógálni mennyen.“ A relativ mondatban halad az elbeszélés, míg ellenben az *egy fia* mellé nem kell jelzői kiegészítés. Szóval az *egy fia* nem determinatívuma a következő relativumnak, s a relativ mondatnak szándékolt értelme és eredeti formája ez : *a fiu* rászánta magát stb. Tehát az egész : vót *egy fiu* ; *a fiu* rászánta magát stb. Íme az, hogy a két mondatban részben azonos szó és fogalom van, ráveszi a nyelvet, hogy a kettőt összevonva, épen az igazi jelzői mondat alakját adja a relativ mondatnak, mert annak eredetibb alakjában szintén megvan a már eléfordult főnév („madárnak hívják azt az állatot, a mely [állat] repül“). Nem-valódi jelzői mondat alakjában találunk oly mondatokat is, a melyek valamely mellékesen magyarázó, mintegy közbevetett megjegyzést tartalmaznak, p.o. Vadrózsák 402. l. „most jut eszébe, hogy ő annak eddig es sokszor adott oda szerelmes leveleket, a miket az ő úrfija annak a kúsasszonyához küldözött“ = „azokat a leveleket tudniillik az ő urfija... küldözte.“

Röviden összefoglalva, a mit a relativ névmás eredetéről és rendeltetéséről fejtegettünk, az eredmény ez :

a) A relativ névmás a kérdő névmás alakjával egyezik, de ennek a tudnivágyást kifejező hangoztatása nélkül való ; eredetileg egy a pronomen indefinitummal, melytől külsőleg úgy vált el, hogy még ennek nyugodt mérsekelt mondatbeli hangsúlyát is alább szálította. Jellemzi ennélfogva a relativ névmást a lehetőleg alányomott

hangoztatása, a mely egyszersmind azt eszközli, hogy csupa formai részének maradjon meg az értéke.

b) A relativ névmás, mint névszói formaszó, a relativ mondatot névszói egységgé alakítja; ez pedig a főmondatnak valamely tagjaként szerepel, s abban, néha szükségképen is, a determinativum által rámutatólag ismételtetik; nem tárgyi viszonyítást elfogadhat mint névszói egység maga a relativ mondat is, s az a relativ névmáson kitétetik; a tárgyi viszonyítás csak a képviselőjén, a determinativumon tehető ki. Egy szóval, a relativ mondat rendesen viszonyragtalan, néha viszonyragos névszói egység. Minden nyelv, mely a relativumot, mint névmási kategoriát kifejtette, abban a könnyű mondat szerkezetnek leghatalmasabb eszközével bír; mert a relativ mondatban a verbum finitum uralkodik, idő, mód és személy szerint meghatározva, s ez természet szerint szabadabban mozog, mint a merevebb participialis alakok.

Most már némileg el vagyunk készülve a magyar relativum előtti *a* tárgyalására is (*a ki, a mi*). Az a vélemény van, hogy ezen *a* a relativ névmáshoz, nem csak helyzetileg és hangzatiilag, hanem értelmileg is tartozik, vele egységet képez. Erre nézve elég arra emlékeztetnem, hogy valamely szónak az előbbihez való encliticus hozzásimulása a folyó beszédejtésben, még korántsem alapítja meg a két szó belső együvértartozását, értelmi egységét; még kevésbé jő szóba természetesen az, hogy az ejtést követve a két szót összeírjuk-e vagy sem. Így p.o. a „de biz' isten“-nek is a két első szavát lehetne egybeírni, s ha helyesírásunk mai ususait kissé átnézzük, csakugyan több csupa encliticus összeírásokat fogunk találni. De mivel az *a ki, a mi* együvértartozónak van tartva, felelni kell a kérdésre: mit mivel ezen *a* a relativ névmáson?

A régibb felelet erre az, hogy az *a* határozott névelő (articulus) levén, úgy határozza meg a relativ névmást, mint a névelő szokta meghatározni a főnevet. Ezt tüzetesen czáfolgatja Joannovics úr (NyK. IV. 456. stb. ll.) avval, hogy a relativ névmásnak nincs határozottsága, s hogy az *a ki, a mi* a névelős főnév próbáját nem állja ki. Egyszerűbb és helyesebb vala azt mondania, hogy a relativ névmásnak nincs jelentési tartalma, mint más főnévnek, p.o. ember, ló, ház, jószág, hűség stb., s ezért nem lehet a névelővel rá-

mutatni; mert különben Joannovics úr czáfolatából azt is lehetne kiérteni, hogy a *ki*, *mi* nem is főnevek; pedig azok, de csak alak szerint, nem tartalom szerint.

Egy másik felelet az, hogy a *ki*, *mi* előtti *a* nyomosit (Toldy, Nyelvt. Ért. III. 414. l. „De a mutató névmásból nem csak a névelő gyengül el, hanem használtatik *határozók nyomosítójaként* is, melyet egyszerűen *nyomosító a*-nak fogok nevezni. Eléfordul ezekben: *ahol* stb., *aki*, *ami* stb.). Toldy úr alkalmasint azért nevezte ezen *a*-t nyomosítónak, mert nem látszik nagy különbséget okozni, hogy ott van-e a relativ névmás előtt vagy nincsen. De komolyan eszünkbe véve, mit tesz ez: „nyomosítás“? s vajjon a relativ névmás olyasmi szó és fogalom-e, melyet nyomosítani lehet? azt hiszem, nem fog kielégíteni e felelet sem. Nyomosítani, ha jól értem a szót, csak azt lehet, a minek némi értelmi súlya van, a melyet épen még fokozni akarunk. Ilyen p.o. az *ám* (az *ám* az ember; nem *ám*), a *szá* (add-*szá* ide), az *ugyan* (*ugyan* miért? *ugyan* hadd el stb.), — de oly szót nyomosítani, mely különben minden mondatbeli hangsúly nélkül van, mint p.o. a relativ névmás, melynek, a mint fentebb láttuk, a nyomatéktalanság, súlytalanság lényeges inhaerense is, hogy az lehessen a mi, — oly szót, azt hiszem, merő lehetetlenség nyomosítani. Mert nézzük csak a nyomosítás fentebbi példáit; igaz el lehet hagyni a nyomosítót, de a nyomosított szók a nélkül is súlyosak; hagyjuk el az *a ki*-nek *a*-ját s nem kap azért a *ki*, mint relativ névmás, semmi súlyt is.

A második felelettel némileg rokon a harmadik, mely a relativ névmás előtti *a*-t *m u t a t ó* elemnek vagy szócskának nevezi. Ezt adják a MnySzótára és Joannovics úr. Az ebbeli fölfogást adja elé a MnySz. III. 673. l.: „A *ki* (nem különben a *mely* és *mi*) majd mutató *a*-val, majd a nélkül fordul elé, a mint t. i. vagy határozottan rámutatunk a visszahozott személyre, vagy nem, mi leginkább akkor történik, ha a mutató *az*, *ez* vagy *maga* *) névmásokkal jő viszonyba, p.o. *ki* vesz, *annak* lesz. *Aki* mer, *az* nyer. *Aki* másnak vermet ás, *maga* esik belé stb.“ — Már fentebb érintettem, hogy a relativ névmás sehogy sem mutató, s mutatósi tehetséget nem is csatolha-

*) Nézeten szerint a főmondatbeli *maga* sohasem áll a relativ névmással correlatióban. Az arra vonatkozó példában („a *ki* másnak vermet ás, *maga* esik belé“) a *maga* a relativ mondatban eléforduló *más* szónak áll ellenében.

tunk hozzá. A fölhozott példákön is lehet azt látni, p.o.: „Aki vesz, annak lesz.“ Mutató itt csak az *annak*-beli *az*, még pedig igazán visszamutató; és mire? Nem a *ki*-re, melynek nincs tartalma, hanem az egész relativ mondatra, melynek névszói tartalma van = *a vevő*. Az *az* itt szükséges determinativum, hogy rajta a relativ mondatot illető viszonyítást lehessen kitenni: *a ki vesz, [az]-nak lesz*. Még kevésbé szólhatunk a relativ névmás mutatóságáról, ha annak eredetét vesszük tekintetbe, melyet fentebb, azt hiszem nem alap nélkül, fejtegettem. Ha a *ki*, mint relativum, az indefinitum jelentéséből áll elé ([*vala*]*ki* vesz; neki lesz): vele akármit, csak demonstratív elemet nem lehet egyesíteni; mert minden demonstratív elemmel határozottság jár, biztosság, szemünk előtt valóság, a mi épen az ellenkezője annak, a mi a pronomen indefinitum.

Mi tehát a *ki*, *mi* előtti *a*? Úgy látjuk, hogy nem boldogulunk vele, ha mint magához a névmáshoz tartozót akarjuk értelmezni. Másra pedig mire vonatkozhatnak? Bizonyosan nem a relativ mondatbeli egyes szóra, de igen is vonatkozhatnak az egész relativ mondatra, mely értelmileg egy névszóval ér föl, nem ragozva vagy ragozva. És tartalmas névszó előtti *a* (vagy régiesen *az*) mi lehetne más, mint a névelő *a* (régiesen mássalhangzó előtt is *az*)? S ez nincs is különben. Egyszeriben meg lehet arról győződni, ha a relativ mondat alakját participialissá változtatván, úgy találjuk, hogy épen oda illik a névelő, a hol a kérdéses *a* állott, p.o.:

a (ki vesz), annak lesz | *a* vevőnek lesz.

a (ki mer), az nyer | *a* merő nyer.

a (ki másnak vermet ás), maga esik belé. | *a* másnak vermet ásó maga esik belé.

a (mi ebből következik) | *az* ebből következő.

(milyen vagy minemű a kérdés), olyan a felelet | a kérdéslyen, vagy a kérdés-nemű a felelet = a kérdés nemével való.

a (milyen vagy minemű a kérdés), olyan a felelet | a kérdésnek *a* nemével való a felelet.

a (hol ő van) | *az* (ő ott-levő hely)-en.

a (mikor ő ezt mondta) | *az* (ő ezt mondta kor)-on; tatárul: (*özi munu aytqau waqt*)-ta.

a (míg én élek) | *az* (én.éltem)-ig.

a mennyit akarsz, annyit adok | *a* (te akaró quantum)-ot adom*).

Már ezekből is látható, hogy milyen jó helye van a névelőnek relativ mondat előtt. De mielőtt a névelőnek relativ mondat előtti jogosultságát tovább fejtegetném, előbb két ellenvetésre kell felelnem. Első az, hogy a relativum előtti *a* hangsúlyos, holott a főnév előtti névelő nem az; s ezért nem is lehet névelő. — Valamely szó-nak hangsúlyos vagy nem-hangsúlyos volta a mondatban, főleg atól is függ, a mi előtte van vagy utána következik. Igen tanuságos példa lehet erre nézve a *csak* szó: hangsúlytalan p.o. ezekben: *csak* ő tudja; *csak* azt akarom, hogy..; *csak* nem mégy el; ugyan-*csak*, bár-*csak*; hangsúlyos ellenben ezekben: *csak*-hoggy, *csak*-ugyan; azaz: hangsúlyos szó előtt, melyre vonatkozik, hangsúlytalan, szintén olyan után, melyre enclitice támaszkodik; hangsúlyos ellenben egészen súlytalan szók előtt, mert ezeknél, t. i. legalább relative, súlyosabb. Épen így van ez az articulussal, a mint t. i. közvetlenül tartalmaz főnév előtt áll, a melynek nálánál több súlya van (*az* ember, *a* föld, *a* világ), vagy a relativ mondatot vezérlő, szükségképen lehetőleg súlytalan, relativ névmás előtt, a melyhez képest több súlylyal bír; más szóval az *a* *ki*, *a* *mi*-beli *a*-nak nem annyira önnönmagában van hangsúlya, hanem a *ki*, *mi* határozott súlytalansága emeli bizonyos hangsúly-magassáig. Ebből világos, hogy a *ki*, *mi* előtti *a* hangsúlyos volta legkevesebbet sem akadályozza, hogy az *a* ne lehessen névelő. S ha nem csalatkozom, magának a főnevek előtti articulushoz hangoztatásában is vannak árnyalatok, a mint t. i. közvetlenül utána nyomatékos vagy nem nyomatékos szó következik; p.o. némileg másképen hangzik ebben: „ez *én* *dolgom*, nem *a* *tied*“, mint ebben: *az* *én* drága jó *barátom*.“ Mint kivételt megemlítem még azt is, hogy csonka relativ mondatban néha a relativ névmásra esik a súly, noha előtte van az *a*, p.o. „annyit, *a* *mennyit*“, „azt *teszem*, *a* *mit*“ — a melyeket úgy vélek magyarázhatóknak, hogy az elhallgatott mondatrészek a súly a relativumra esik.

A másik ellenvetés az, hogy a relativum tárgyesete „a vele

*) Az „*adok*“ igealak csupán csak az *annyit* determinativumhoz alkalmazkodott, mely nyelvszokás szerint, noha benne van az *az* mutató névmás, nem-tárgyi igealakkal jár.

járó igét soha sem kívánja tárgyi ragozással, p.o. *a kit látsz* vagy *kit látsz* stb. „Ez a főoka annak, mondják a MnySz. írói (III. 673.), hogy mi azokkal tartunk, kik az *aki* összetételben nem szoros értelemben vett névmutatót vagy névelőt, hanem csak az általában mutató *a* hangot látják és összeírándónak vélik.“ Hogy miért jár a pusztá relativum tárgyesetével nem-tárgyi igeragozás, azt már fentebb érintettem; t. i. azért mert a relativum az indefinitumból áll elé. A relativum előtti *a* pedig annak csak szomszédja, de nem hozzá tartozója, tehát az *a kit, a mit* nem olyan névelős tárgyeset, milyen p.o. *a házat*, mely tárgyi igeragozást kívánna. Ez: *kit látsz* ebből ered: [*vala*]/*kit látsz* és = látásod alá eső egyén; ez pedig: *a-(kit látsz)* = *a* látásod alá eső egyén. A relativum tárgyesetével járó nem-tárgyi igeragozás tehát csak magának a relativumnak az eredeti értéke miatt van, s nem függ az eleibe tett *a* otlététől vagy ottnehlététől.

Hogy a relativ névmással bevezetett relativ mondat csakugyan névszónak helyettese, már fentebb ki van mutatva. Meg kell még vizsgálnunk, hogy az előtte álló *a* (vagy régiesen *az*) a névelőnek különben való szereplésével egyezik-e?

Hogy a *ki, mi* előtti *a* nem valami otiosus, csupa töltelékhang, hanem hogy van neki értéke, azt a MnySz. írói ezen szavakban akarják kijelenteni, hogy vele „határozottan rámutatunk a visszahozott személyre.“ Joannovics úr is (NyK. IV. 469.) főleg a visszamutatás nyomatoszá tételét tulajdonítja az *a* szócskának. Mind e definitiók az *a* szócskának valami tisztán kiérezhető határozó erőt tulajdonítanak, s bizonyosan tisztán kifejezték volna azt is, mit határoz tulajdonképen az *a* szócska, ha a relativ mondat egységét és nyelvtani értékét szorosabban tekintetbe vészik. Részemről azt vélelem, hogy tökéletesen megvan neki a névelőnek különben való értéke, úgy, hogy p.o. *ki lop* = lopó, ez pedig: *a ki lop* = *a* lopó. Hogy azonban hatáskörét helyesen méltányoljuk, a történeti kifejlődésére kell egy tekintet vetnünk. A régibb és legrégeb irodalmi emlékeinkből tudjuk, hogy a magyar nyelvben a Halotti Beszéd korában még csak kezdő félben van az *az* mutató névmásnak, mint névelőnek, használata. De ki van az fejlődve már a XV. század emlékeiben. Ugyanakkor még nincs meg a relativum előtti *az*. De erős lábra kapván az egyszerű főnevek előtti névelő, úgy vélelem, nagyon természetes volt és a legkövetkezetesebb észjárás kifolyása, hogy a névelőt ott is kezdte alkalmazni a nyelv, a hol formaszerinti főnév

ugyan nem, de érték és értelem szerint, egy egész mondat képében volt meg a főnév. A ny.-lv tehát ennek eleibe is rakta a névelőt, természetesen ugyanazt czélozván vele értetni és kifejezni, a mit a formaszertinti főnevek előtt. S ma már az ilyen névelő olyan rendessé vált, hogy bizonyos relativumok a nélkül csak alig használhatnának. A nyelvtörténeti fejlődést tekintve tehát nem is lehet szó az α -nak elmaradásáról, hanem csak odatételéről, s előre föl lehet tenni, hogy leginkább az első időben, mikor a relativum előtt lábra kezdett kapni, még kiváltképen csak ott tétetett ki, a hol szüksége éreztetett; meg hogy inkább még nem tétetett ki, sem hogy haszontalan volna. Tanulságos lesz, próba végett, egy XVI. századbéli könyv néhány lapjain végig tekinteni, s az *a ki*, *a mi*-félüket szemügyre venni. — — Kezennél van Telegdi Miklós prédikációinak I. része. A 102. lapon olvassuk: „*Az ki* én utánam *akar jőni*, tagadja meg magát.“ Olyan névelő van itt, a milyen ebben volna: „*az* én követőim.“ Értéke pedig, hogy Brassai úr meghatározásával éljek (Nyelvtud. Ért. III. 220.) az, hogy „a főnévnek általános értelmet ad, s azt egész tartalmában, sőt illetőleg egész körében állítja előnkbe.“ — „... *az ki elvégezte*, hogy ... , jól teszi.“ — 103. l. „*Mindenek az kik* jól akarnak élni ... , háborúságot szenvednek.“ — „... akkor kell jó cselekedetnek mondani *az mit cselekszik* (= *a* cselekményét).“ Ezekben szintén mind azonfajú névelő van. — 104. l. „... és azt, *a mit szent Pál mond*, hogy ... “ (v.ö. két sorral alább: „mind az Christus mondása és mind *a szent Pálé*.“ — „... de *úgy* igaz, *a mint* ők mondották, nem *úgy*, *a mint az* szabad akaratnak tagadói értik (= *az* ő mondásuk-képen, *az* ő értésük-képen). — „... ha azon ép-ségben megmaradt volna is, *az kibe* teremtett volt (= *a* teremtetési ép-ségben). Brassai úr szerint itt egyenítő articulus láthatunk. — 106. l. „*az ember azt* választhatja magának, *a mit akar*, vagy jót vagy gonoszt“ (= *a* maga akartát). — — De vegyünk elé egy mai korbéli nyelvszöveget is p.o. a Kríza-féle székely Vadrózsákat 395. l. „Volt egy szegény asszonynak *egy fia*, *a ki* rászánta magát, hogy szolgálni menynyen.“ A relativ mondat itt, a mint fentebb láttuk, nem-valódi jelzői mondat, s tovább forgatván az idézett szöveget, az ilyenekben mindig az α -t találjuk a relativum előtt *). Ez pedig, az

*) P. o. 396. l. „Palkó most egy gyönyörű tündöklő *várat* látott, *a mijent* soha még álmába sem látott vót“ (= *ilyen várat* stb.) — 400 l. „s hát távulról re-

a-t névelőnek vevén, igen egyszerűen magyarázódik meg. Ugyanis a nem-valódi jelzői-mondat a főmondatból már ismeretes főnevet tartalmaz, melyről még valami új praedicatumot közöl, a mely, a relativ mondatnak névszói egységét tekintve, mint annak az ismert főnévnek közelebbi meghatározása lép föl. Az előbbiekből ismert főnevet pedig, melyről mint ugyanarról megint szó van, a magyar nyelv határozott névelővel adja elé, s innét a nem-valódi jelzői mondatban is az *a ki*, *a mi*. P. o. a jelen példában is a relativ mondat helyett ennek a főmondatnak kellene állania: „*a fu* rászánta magát“; mert a főmondatban már ez van: *egy fu*, és ugyanarról megint van szó. A mondat relativ alakot nyervén, így hangzik: „*ki* magát rászánta“, a mi értelmileg a. m. „magát rászánt *fu*“, — úgy hogy a „*fu*“-nak mint már ismeretes, meghatározott egyénnek kitüntetésére, eleibe kell rakni az *articulust*; következőképen a relativ mondat eleibe is, s így természetesen eláll ez: *a ki* rászánta magát = *a* magát rászánt *fu*. — Hogy több ilyen példák bonczolgatásával ne untassam a t. osztályt, még csak arra figyelmeztetek, hogy a Vadrózsákban rendszeren a *mikor* *a* nélkül fordul elé; de találjuk az *a mikor*-t is, midőn t. i. a *mikor*-os relativ mondatban megjelölt időpontnak más eseménnyel való azonossága van kiemelve; p. o. 403. l. „éppen akkor, a *mikor* ők az álmat látták vót“ = éppen *az* (ő álomlátásuk *kor*)-on, vagy: éppen az ő álomlátásuknak *a* korában.

Azt hiszem a relativ névmás, illetőleg az egész relativ mondat előtt álló *a*, jelentési értéke szerint, leghelyesebben az egyszerű főnevek előtti határozott *articulus* (*a* vagy *az*) hű hasonpárjának magyarázódik meg, s érdemes munka volna részletesen azon eseteket megvizsgálni és megállapítani, mikor kell a relativ mondat előtt, a mai magyar tiszta népnyelv szokása szerint, úgy a mint az egyszerű főnevek előtt, az *a* névelőt kitenni vagy ki nem tenni. Mert az leg-

pül *egy sas*, a *kinek* a szájjából a láng hét ölnyére szakad“ (= *a sasnak* a szájjából stb.) — 404. l. „Én ma öltem meg egy tudós orvast, *a ki* kitalálta az orvasságot, a mivel stb.“ (= *az [az orvos]* kitalálta stb.) — 405. l. „Ekkor reá talált az utitársára, *a ki* most gazdag vót, az Igasságra“ (= *az [az utitársa]* pedig most gazdag volt), — 407. l. „A vér a tüzet úgy kióttotta, hogy abból csak egy szeketlő szem maradt, *a mi*ből esmént tüzet csinálhatott“ (= abból [a szemből] esmént stb.; egy parallel helyen is így van: elig maradt egy tüzes üszög, *de* abból az őrző reggelre jó tüzet durrasztott). — 410. l. „a Veress vitéz áll elé vőlegénnek, *a kit* ő örökké úgy gyűlölt stb.“ (= *azt* [a V. vitézt] pedig ő örökké úgy gyűlölte) stb.

alább bizonyos, hogy az *a*-nak relativ mondat előtt való kitétele jelentési különbséget okoz, épen úgy a mint a főnév előtti *a* articulusnak kitétele vagy ki nem tétele. A kérdés csak az, mennyiben és mennyire tartott az articulus kifejlődése és használata egymással lépést az egyszerű főnevek előtt s a főneveket helyettesítő relativ mondatok előtt, melyek előtt csak valamivel későbbben kezdtek használni, mint a főnevek előtt.

Elvégre tehát még egy szót arról, hogy az *a*-t a relativ névmással egybeírjuk-e vagy ne? A ki az értelmileg egymástól külön való szokat mind külön írja, mert értelmileg nem képeznek szóegységet, az a relativ névmás előtti *a*-t is, mint a relativ mondat articulusát, elválasztva fogja írni; mert különben is külön írja az egyszerű főnevek előtti articulusát, s itt még az is jó tekintetbe, hogy az *a* nem is a közvetlenül utána álló relativ névmásnak, hanem az egész relativ mondatnak az articulusa. De a ki a beszédejtésben enclitice egymáshoz ragadó szokat egybe akarja írni, bár nem képeznek is belsőleg szóegységet, az egybe fogja írni az *a-ki*, *a-mi*-féléket is; a mire nézve csak azt kell megjegyezni, hogy nem az *a*-t írja a *ki*, *mi*-hez, hanem megfordítva a *ki*, *mi*-t az *a*-hoz, mert amaz a súlytalan encliticum; továbbá azt, hogy akkor az igazi ejtés elütésétére szükségessé válik a *k*, *m* kettőztetése: *akki*, *ammi*. Következetesség okáért akkor az ilyeneket is egybe kellene írni, milyenek: *tedd-meg*, *fuss-el*, stb. — valamint az elválasztva íróknak külön kellene írniok ezen csak encliticus egybeírásokat: *nehogy*, *csakhogy*, *mindazonáltal* stb. Látjuk ebből, hogy helyesírásunkban még nincs meg a tökéletes következetesség.

BUDENZ JÓZSEF.